

nemin sonlarına doğru üstâdüddârlık güçlü bir emîrin uhdesindeki birçok görev arasında genelde bir nâibe tevdi edilen önemsiz bir vazife haline gelmiştir.

Üstâdüddârlar, Memlûk Devleti'nde önceleri sadece askerî bürokrasi (ümerâ) arasından seçilirken Burcî Memlûkleri devrinde sivil bürokrasiden bazı kişilerin de askerî pâye verilerek bu göreve tayin edildiği görülmektedir (İbn Tağrıberdî, XIV, 237). Sarayda ve sultanın çok yakınında görev yapmaları sebebiyle üstâdüddârların güvenilir olmasına çok özen gösterilirdi. Sultanın ikamet ettiği Kal'atülcebel'de görev yapan üstâdüddârların gelirlerini kendilerine tahsis edilen iktâların yanı sıra günlük yiyecek vb. istihkakları oluştururdu (Ayaz, s. 175). Dimaşk ve Halep gibi taşra eyaletlerindeki nâiblerin maiyeti içinde de üstâdüddârlar bulunurdu. Ayrıca Eyyübîler'de olduğu gibi yüksek rütbeli emîrlere ve önemli devlet görevlilerine üstâdüddâr istihdam ederdi. Üstâdüddârların görevlerini Gazneliler ve Delhi Sultanlığı'nda vekîl-i der (DîA, IX, 131), Osmanlı Devleti'nde Bâbüssaâde ağası ve Dârüssaâde ağası (a.g.e., XXXIII, 503) yürüttüğünden bunlar vazifeleri bakımından üstâdüddârların muadili kabul edilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hilâl b. Muhassın es-Sâbî, *Rûsûmü dâri'l-hilâfe* (nşr. Mîhâil Awwâd), Beyrut 1406/1986, s. 77; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XVI, 222-223; XVII, 295; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî – M. Yusuf ed-Dekkâk), Beyrut 1987-2003, VIII, 301; X, 28-29, 97-98, 164; Yünînî, *Ze'ül Mir'âti'z-zamân*, Haydarâbâd 1374/1954, I, 54; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Eymen), s. 57-58; İbn Haldûn, *el-İber* (nşr. Halil Şehhâde), Beyrut 2001, I, 305-311; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, IV, 5, 16-20, 188, 219; V, 457; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/2, s. 359; I/3, s. 794; II/2, s. 342; III/1, s. 402; III/2, s. 928, 930; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, V, 267; VII, 166; XIV, 149-150, 237; İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, I/1, s. 310; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 59, 78, 80, 338, 339; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûnü'l-İslâmiyye ve'l-vazâ'if 'ale'l-âşâri'l-Arabîyye*, Kahire, ts. (Dârü'n-nehdâti'l-Arabîyye), I, 39, 40, 42, 44; Abdülmün'im Mâcid, *Nüzümü devleti selâfîni'l-Memâlik ve rûsûmühüm fi Mısr*, Kahire 1967-79, II, 15-17; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, İstanbul 1987, s. 211; İsmail Yiğit, *Siyasî-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul 1991, s. 191; Aydın Taneri, *Harezmsahlr*, Ankara 1993, s. 116; Ali Sevim – Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1995, s. 506; Abdülkerim Özyayın, *Sultan Berkıyruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001, s. 206; Fatih Yahya Ayaz, *Türk Memlûkler Döneminde Saray Ağalığı Üstâdüddârlık (1250-1382)*, İstanbul 2008, tür.yer.; M. Hanefî Palabıyık, "Gazneliler Devleti'nde Teşkilât ve Kültür", *Yeni Türkiye*, VIII/45, Ankara 2002, s. 29-53; N. Maria el-Cheikh, "The Qahramâna in the Abbasid Co-

urt: Position and Functions", *St.I*, XCVII (2003), s. 41-55; I. Daisuke, "The Establishment and Development of al-Divân al-Mufrad: Its Background and Implications", *Mamluk Studies Review*, X/1, Chicago 2006, s. 117-139; Sadi S. Kucur, "Ve-kil-i Hâsslık ve Selçuklu Saraylarında Üstâdüddârlık", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 14, İstanbul 2006, s. 1-10; Saim Yılmaz, "Abbâsîler'de Üstâdüddârlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 21 (2009), s. 1-24; Amalia Levanoni, "Üstâdâr", *EI²* (İng.), X, 925; N. R. Farooqi, "Delhi Sultanlığı", *DİA*, IX, 131; Mehmet İpşirli, "Osmanlılar", a.e., XXXIII, 503; Sâdik Seccâdi, "Üstâdü'd-dâr", *DMBİ*, VIII, 139-143.

FATİH YAHYA AYAZ

ÜSTÂN

(استان)

İran'da idarî bölgelere verilen isim.

Pehlevîce "yer, mekân" anlamındaki **evistâm** (**evistân**) kelimesinden gelmektedir. "istân" eki Farsça'da "zemistân" (kış), "tâbistân" (yaz) ve "gülistân" (gül bahçesi) örneklerinde olduğu gibi sonuna getirildiği isimlerden mekân ve zaman gösteren kelimelerin türetilmesi için kullanılır. Sâsânîler döneminde üstân ile kastedilen bölgelerin sınır ve kapsamları kesin şekilde bilinmemektedir. Ayrıca kelimenin ne zaman kullanılmaya başlandığı konusunda da bilgi yoktur. Ancak eski Farsça'dan ödünç alındığı sanılan Ermenice'deki üstânın kökeninin Helenistik döneme kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Sâsânîler devrinde üstân ve "şehristân" kelimelerinin kullanımında farklılık gözle çarpmaktadır. Meselâ Pehlevîce *Şehristânâhâ-yi İrân* adlı risâlede Nîmrûz bölgesindeki İstahr'a şehristân denilirken Yâkût el-Hamevî *Mu'cemü'l-büldân*'ın da bu yeri üstân olarak göstermektedir.

Sâsânî Hükümdarı I. Hüsrev zamanında ülke dört idarî bölgeye (kûset / kusteg) ayrılmıştı: Horasan (doğu), Hûrîrân (batı), Nîmrûz (güney) ve Âderpâdegân (kuzey, Azerbaycan). Her kustegin başında bir sipahbed veya merzûbân bulunuyordu. Bu taksimat Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî'nin coğrafya kitabında da küçük farklılıklarla yer almaktadır. Bu dönemde İran'da nahiyeler üstânlara ayrılmıştı ve her birinin başında bir "üstândâr" bulunuyordu. Hükümdarın hazinesine ait mülklerden sorumlu olan üstândârlar merzûbânlar gibi geniş yetkilere sahipti. Üstân, üstândârlar başkanlığında Dîvân-ı Üstândârî adlı bir kurul tarafından yönetilirdi. Üstân ve üstândâr Süryânice ve Keldânice'ye de geçmiştir.

Üstân kelimesi bazı İslâm coğrafyacıları tarafından eski metinlerde olduğu gibi yer ve yerleşim yeri karşılığında kullanılmıştır. Bununla birlikte kaynaklarda kesin bir tanımına rastlanmamaktadır. Kelime Arapça'da ilk defa Irak'ın İslâm orduları tarafından fethinin ardından eski Sâsânî toprakları için Savâfü'l-üstân şeklinde kullanılmıştır. Araplar üstâna Sâsânîler zamanındaki anlamından daha geniş bir anlam yüklemiştir. Eyalet olarak üstân, şehirleri içine alan geniş bir idarî bölgeyi kapsamaktaydı. Kelimenin Irak'taki karşılığı "küre" idi. Hamza el-İsfahânî, İranlılar'ın küreyi üstânın bir bölümü için kullandıklarını kaydederse de iki kelimenin aynı anlama geldiği anlaşılmaktadır. Yine İsfahânî'ye göre Fars bölgesi beş üstâna (istân) ve her üstân "rustâklar" a ayrılmaktaydı. X. yüzyılda kaleme alınan Arapça tarih kitaplarında ilk defa "rûyân üstândâr" unvanının yer aldığı görülmektedir. Paralar üzerinde de rastlanan bu unvanın Hazar bölgesindeki bazı mahallî hânedanlar tarafından kullanıldığı belirtilmektedir. Üstân kelimesi Abbâsîler döneminde vergilendirmeye ilgili özel bir anlam kazanmış ve çiftçilerden alınan bir tür vergiyi karşılamıştır. Kelime bugün İran'da "eyalet" anlamına gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (nşr. F. Wüstenfeld), Tahran 1965, I, 40; Guy le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, London 1966, s. 79; V. G. Lukonin, "Politic, Social and Administrative Institutions: Taxes and Trade", *ChIr.*, II, 732-734; W. Madelung, "The Minor Dynasties of Northern Iran", a.e., IV, 216, 219-220; M. G. Morony, *Iraq After the Muslim Conquest*, Princeton 1984, s. 129, 131, 536; C. E. Bosworth, "Ustân", *EI²* (İng.), X, 927; Dihhudâ, *Luğatnâme* (Muîn), II, 1780; Ebü'l-Fazl Hatîbî, "Üstân", *DMBİ*, VIII, 145-148.

RIZA KURTULUŞ

ÜSTÛL

(bk. BAHRİYE).

ÜSTÜVÂİ

(الأستواني)

Ebü'l-Alâ' İmâdülsîlâm el-Kâdî Sâid b. Muhammed b. Ahmed b. Ubeydillâh el-Üstüvâî en-Nisâbüri (ö. 432/1041)

Hanefî fakihî, kadı.

343 (954) yılında Nişâbur civarında Hoccân'a bağlı Üstüvâ kasabasında doğdu. İlk eğitimini babasından aldı. Daha sonra ailesi Nişâbur'a göç etti. Nişâbur'da başta an-